

Gümrü Şehrinin Askerî Harekât Merkezi Olarak Seçilmesi ve 1828-1829
Osmanlı-Rus Savaşı Açısından Önemi

Ümit ADALAR

*Doktora Öğrencisi, St. Petersburg Devlet Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesi, Yakın
Doğu Ülkeleri Tarihi Bölümü St. Petersburg/Rusya Federasyonu*

umitadalar@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8970-4834>

MAKALE BİLGİSİ

Makale Türü Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi 15.05.2022

Kabul Tarihi 29.06.2022

Yayın Tarihi 30.06.2022

Doi 10.52003/etut.2022.21

Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
ETÜT, Sayı: 4, Haziran, 2022, Erzurum/TÜRKİYE
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/etutdersisi>

Establishing the City of Gyumri as a Center of Russian Military Advance and
Its Importance for the 1828-1829 Ottoman-Russian War

Ümit ADALAR

*PhD Student, St. Petersburg State University, Faculty of Oriental Studies, Depart-
ment of History of Near Eastern Countries. St. Petersburg/Russian Federation*

umitadalar@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8970-4834>

ARTICLE INFORMATION

Article Types Research Article

Received Date 15.05.2022

Accepted Date 29.06.2022

Date Published 30.06.2022

Doi 10.52003/etut.2022.21

Atıf-Citation: Ümit Adalar, "Gümrü Şehrinin Askerî Harekât Merkezi Olarak Seçilmesi ve
1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı Açısından Önemi", *ETÜT*, Sayı: 4, Haziran 2022, s. 61-78.

Erzurum Technical University, Faculty of Letter, History Journal
ETUT, Issue: 4, June 2022, Erzurum/TURKEY
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/etutdersisi>

Gümrü Şehrinin Askerî Harekât Merkezi Olarak Seçilmesi ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı Açısından Önemi*

Ümit ADALAR

Öz

Savaşlarda askerî harekâtın hedef alındığı şehirler ve bölgeler kadar, harekâtın başlangıç ve lojistik noktaları da oldukça önem arz etmektedir. Her ne kadar harekât noktası olarak kalan bu şehirler ve bölgeler, esas savaşın gerçekleştiği yerlere göre arka planda kalsalar bile, savaşların gidişatını ve sonucunu belirlemede oldukça büyük öneme sahiptirler. Bu açıdan bakıldığında Gümrü şehri 19. yüzyıldaki Osmanlı-Rus Savaşları'nda önemli rol oynamıştır. Bu yüzyılın başından itibaren Rus İmparatorluğu askerî ve politik hedefleri doğrultusunda Güney Kafkasya bölgesinde hızlı bir şekilde hâkimiyet kurmaya başlamıştır. 1801 yılında Gürcistan'ı ilhak eden Rusya, İran ve Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu savaşlar ile bu bölgeyi tamamen ele geçirmiştir. Bu çalışmada Rus İmparatorluğu'nun Kafkasya Cephesi'nde Osmanlı Devleti'ne karşı düzenleyeceği askerî harekâtlarda, savaşın seyrine etki edecek stratejik bir merkezin tespiti sorunu irdelenmiştir. Stratejik noktalar üzerine yapılan değerlendirmeler arasında Gümrü'nün seçilmesi ve seçilme sebepleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Gümrü'nün 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki önemi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümrü, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti, Rusya.

Establishing the City of Gyumri as a Center of Russian Military Advance and Its Importance for the 1828-1829 Ottoman-Russian War

Abstract

In wars, the starting and logistics points of the operation are as important as the cities and regions where the military operation is targeted. Although these cities and regions, which remain as operational points, remain in the background compared to the places where the main war took place, they have a great importance in determining the course and outcome of the wars. From this point of view, the city of Gyumri played an important role in the Ottoman-Russian Wars in the 19th century. At the beginning of the 19th century, the Russian Empire began to dominate the South Caucasus

* Bu çalışma 2019 yılında St.Petersburg Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nde hazırlanan *Rol Gyumri v Voyenno-Politicheskikh i Ekonomicheskikh Otnosheniyakh Rossii i Turtsii v XIX-naçale XX vv.* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

region rapidly in line with its military and political aims. For these purposes, Russia, which annexed Georgia in 1801, took over this region completely with the fights she had waged against the Iran and Ottoman Empires. In this study, the problem of determining a strategic center that will affect the course of the war in the military operations that the Russian Empire will organize against the Ottoman Empire in the Caucasus Front has been examined. Among the evaluations made on strategic points, the selection of Gyumri and the reasons for it were emphasized. Also, the importance of Gyumri in the Ottoman-Russian War of 1828-1829 was evaluated.

Keywords: Gyumri, 1828-1829 Ottoman-Russian War, Ottoman Empire, Russia.

Giriş

Gümrü, Rusya'nın Gürcistan'ı ilhakıyla beraber 1805 Rus-İran Savaşı sırasında General Petr Daniloviç Nesvetaev'in Şüregel Sultanlığı'nı almasıyla Rusya'nın hâkimiyetine girmiştir.¹ Bu tarihten itibaren Gümrü 19. yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşları'nda büyük rol oynamıştır. 1806-1812 Osmanlı-Rus-Savaşı 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında meydana gelen ilk savaştır. Savaşın başlamasında Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bir yakınlaşmanın olması temel sebeplerden birisidir. Osmanlı Devleti'nin, Fransa ile yakınlaşmasında Rusya faktörü de önemli rol oynamıştır. Ayrıca Rusya ile yapılacak olan herhangi bir savaşta güçlü bir müttefike de ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu yakınlaşmada Napolyon ordularının Avrupa'da Avusturya ve Rus ordularına karşı elde ettiği başarılar etkili olmuştur.² Osmanlı-Fransa yakınlaşması şu şeklide gerçekleşmiştir; dönemin siyasî durumunu çok iyi gözlemleyen Napolyon, Osmanlı Devleti'ni kendi tarafına çekmek için, General Sebastiyen'i İstanbul'a elçi olarak göndermiştir. Sebastiyen, Napolyon'un taleplerini divana sunmuştur. Fransa, Boğazların Rus gemilerine kapatılmasını talep etmiştir. Fransa'nın talebini kabul eden Osmanlı Devleti, Rus gemilerinin Boğazlardan geçişini yasaklamıştır. Osmanlı Devleti ordunun Eflak ve Boğdan'a doğru hareket etmesini emretmiştir. Tüm bu gerekçeler dolayısıyla Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı askeri harekâta başlamıştır.³

¹ Vasiliy Potto, *Kavkazskaya Voyna v otdelnix oçerках, epizodah, legendah i biografiyah, Turetskaya voyna 1828-1829*, Tom I, Tipografiya E. Evdokimova, S-Peterburg 1889, s. 42.

² Enver Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 50.

³ Aleksandr İ. Mikhailovski – Danilevski, *Opisaniye Turetskoy voynı v tsarstvovaniye imperatora Aleksandra, s 1806 do 1812 goda, po vysoçayşemu poveleniyu soçinennoye general-leytenantom i çlenom Voyennogo soveta Mikhaylovskim-Danilevskim*, ç. I, Tipografiya Ştaba Otde'novo Korpusa Vnutrenney Straji, Sanktpeterburg 1843, s. 7-8.

Aynı dönemde Rusya, Güney Kafkasya'da İran ile de savaşmaktaydı. Bu dönemde Güney Kafkasya bölgesi, Rusya için siyasi, askerî ve stratejik açıdan büyük önem taşımaktaydı. Bu bölgenin kontrol altına alınması Osmanlı-Rusya rekabetinde, Rusya'nın elini güçlendirecekti. Rusya Kafkasya'da tam manasıyla bir hâkimiyet kuramamıştı. Güney Kafkasya bölgesini ele geçirecek Kafkas Dağlılarını her yönden kuşatmak mümkün olabilirdi. Ayrıca Rus-İngiliz rekabeti Güney Kafkasya'nın, önemini daha da artırmaktaydı. Rusya'nın bu bölgeyi ele geçirmesi, İngiltere'nin Doğu'daki hâkimiyetine, İngilizlerin Doğu Hindistan Şirketinin çıkarlarına zarar verecekti.⁴

19. yüzyılda gerçekleşen ilk Osmanlı-Rus Savaşı olan 1806-1812 Savaşı'nın başlamasıyla beraber Rus ordularının ilerlemesi sonucunda Kafkasya cephesindeki ilk Osmanlı-Rus çatışması, General İvan Vasilieviç Gudoviç ve Erzurum Seraskeri Yusuf Paşa arasında Gümrü civarında 1807 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu çarpışma tarihlere Arpaçay Muharebesi olarak geçmiştir. Osmanlı kuvvetleri bu muharebeden yenilgiyle ayrılmıştır.⁵ 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda 1812 Bükreş Antlaşması imzalanmıştır.⁶ 1804-1813 Rus-İran Savaşı sonucunda imzalanan Gülistan Antlaşması'yla İran, Kafkasya'da Rusya tarafından işgal edilen toprakları Rusya'ya bırakmıştır. Bu şekilde Gümrü ve çevresi de resmî olarak Rusya'nın kontrolüne geçmiştir. Bu iki savaş ile beraber Rusya'nın bölgedeki varlığı güçlenmiştir.⁷

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bu Savaşta Gümrü'nün Önemi

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Bükreş Antlaşması imzalandıktan sonra iki taraf arasında 16 yıllık bir barış süreci oldu. Fakat iki devlet arasındaki Boğazlar problemi halledilememiştir. Ayrıca Balkanlar ve Kafkasya konusunda da problemler devam etmekteydi.⁸ Bu barış süreci döneminde Rusya'da taht değişikliği meydana geldi. 1825 yılında İmparator I. Aleksandr'ın ölümünden

⁴ Günel Teymurova, "1806-1812 Osmanlı-Rusya savaşı ve Azerbaycan", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, II/2, Ocak 2016, s. 49.

⁵ Felix Fonton, *La Russie Dans L'Asie-Mineure ou Campagnes du Marechal Paskevitch en 1828 et 1829 et Tableau du Caucase*, Paris 1840, p. 101.

⁶ Fahir Armaoğlu, *19 yy. Siyasi Tarihi (1789-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 96.

⁷ Dadaş Muttalimov, *Azerbaycan Hanlıkları ve Gülistan-Türkmençay Antlaşması*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2014, s. 51.; Hacı M. İbragimbeyli, *Rossiya i Azerbaydzhan pervoy treti XIX veka (Iz voyenno-politeskoy istorii)*, Nauka, Moskva 1969. s.4

⁸ Aleksandr B. Şirokorad, *Russko-Turetskie voyni 1676-1918 gg.*, Harverst, 2000 Moskova, s. 377.

sonra yerine İmparator I. Nikolay⁹ geçti. Tam bu dönemde 14-26 Aralık tarihleri arasında Rusya'da ilk devrimci isyan olarak da bilinen Dekabristler İsyanı çıkmıştı. Bu isyan I. Nikolay'ın kuracağı sistemin şekillenmesinde önemli bir rol oynadı.¹⁰

I. Nikolay'ın tahta geçtikten sonra yaptığı politik hamlelerden ilki Osmanlı Devleti'ne ultimatom vermek oldu. Buna göre Osmanlı Devleti'nin Eflak ve Boğdan'dan askerlerini çekmesini ve Bükreş Antlaşması'nın hükümlerine uymasını talep etti.¹¹ Rusya'nın yaptığı bu hamle karşısında İngiltere tepkisiz kalmadı ve hemen olaya dâhil oldu. İngiltere'nin asıl endişesi Yunan İsyanı'nı, Rusya'nın kendi çıkarlarına göre şekillendirme isteğinden kaynaklanmıştı. İngiltere, yapmış olduğu politik manevralar sonucunda Rusya ile 4 Nisan 1826 tarihinde protokol imzalamıştı.¹² Yaşanan bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti, içerisinde bulunduğu siyasî sıkıntılar sebebiyle Rusya'nın ultimatomunu kabul ederek anlaşma yolunu tercih etti ve Rusya ile Akkerman Antlaşması'nı imzaladı.¹³ Bu antlaşmayla birlikte Sultan II. Mahmut, Rusya'nın taleplerini kabul etti. Rus gemileri Boğazlardan geçişte ticarî serbesti elde etmiştir. Ayrıca Rusların, Sırp, Eflak ve Boğdan üzerindeki talepleri de kabul edildi.¹⁴

Savaş öncesindeki genel durum itibarıyla Osmanlı Devleti, Rusya karşısında oldukça dezavantajlı durumdaydı. Yeniçeri ordusu daha yeni kaldırılmıştı. Düzenli ordunun yeniden yapılanması için getirilen yenilikler oldukça yetersizdi. Ayrıca Osmanlı, donanmasının büyük bir kısmını Navarin'de kaybetmişti.¹⁵ Osmanlı Devleti'nin deniz kuvvetleri neredeyse yok hükmündeydi. Navarin Olayı sebebiyle Fransa ve İngiltere ile olan ilişkileri kesilmiş durumdaydı.¹⁶ Ayrıca Navarin Olayı, Osmanlı Devleti içerisinde büyük tepkilere yol açmıştı. Halk bu olayın sorumlusu olarak sadece Rusya'yı görüyordu ve Rusya'ya karşı büyük bir tepki söz konusuydu. Genel durum bu şekildeyken

⁹ I. Nikolay dönemini anlatan üç ciltlik Almanca bir eser: Theodor Schiemann, *Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I.*, Band I-III, Druck Und Verlag Von Georg Reimer, Berlin 1904.

¹⁰ Akdes N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 53; Bu konudaki önemli doktora çalışmalarından birisi Anatole G. Mazour tarafından yapılmıştır. Anatole G. Mazour, *The First Russian Revolution 1825 The Decembrist Movement*, University of California Press, California 1937.

¹¹ Nikolay A. Luk'yanoviç, *Opisanie Turetskoy voyny 1828 i 1829 godov*, çast pervaya, Tipografiya Eduarda Pratsa, SPB 1844, s. 7-11.

¹² Armaoğlu, *19 yy. Siyasi Tarihi (1789-1918)*, s. 177.

¹³ Francis R. Chesney, *The Russo-Turkish Campaigns 1828-1829*, London 1854, p. 2.

¹⁴ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 55-56.

¹⁵ Ahmet Muhtar, *1828-1829 Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi*, İstanbul 1928, s. 13-14.

¹⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 119.

savaşın başlaması I. Nikolay tarafından, 26 Nisan 1828'de Osmanlı Devleti'ne karşı yayınlanan bir manifesto ile oldu.¹⁷

İki taraf içinde bu savaşta Balkanlar, Kafkasya'dan daha önemliydi. Fakat Kafkasya'da Rusya'yı tedirgin eden bir durum vardı. Herhangi bir Türk saldırısında Kafkasya'da tüm dengeler altüst olabilirdi. Kafkasya'daki Müslüman nüfus Rusya için bir tehdit unsuruydu.¹⁸ 1828-1829 Savaşı'nda Rusların Kafkasya Cephesi'nde bazı öncelikleri bulunmaktaydı. Ruslar ilk olarak Anapa, Poti ve Batum bölgelerini alarak Türkleri, Kafkasya kıyılarından uzaklaştırmak istiyorlardı. Bir diğer hedef ise Kafkasya'daki önemli askerî merkezlerden birisi olan Ahıska Paşalığı'nı ele geçirmekti. Bu şekilde sağlam bir askerî sınır hattı oluşturulacaktı.¹⁹ Savaş öncesinde Kafkasya Orduları Genel Komutanı General Kont Ivan Fedoroviç Paskeviç²⁰, savaşa dair yapılan planları I. Nikolay'a iletmiştir.²¹

Bu sebeplerden dolayı Kafkasya cephesinde meydana gelen ilk askerî hareket Ruslar tarafından gerçekleştirilmiştir. Sivastopol'den hareket eden Rus donanması, General Admiral Greig komutasında 7 gemi ve 6000 bin kişilik bir kuvvetle Anapa'ya askerî bir hareket düzenledi. Etkili bir saldırı ile 23 Haziran tarihinde Anapa, Ruslar tarafından alındı.²²

Kafkasya Cephesi'nde Osmanlı Devleti'nin Kars'tan Gümrü'ye karşı düzenleyeceği herhangi bir askerî harekâta lojistik olarak sorunlar vardı. Soğanlı ve Gümrü taraflarında araba yolu bulunmamaktaydı. Sadece yaya yolu mevcuttu. Bölgeye top ve ağır silahların sevki oldukça zordu. Topların ve ağır silahların bölgeye sevki için yeni yolların inşa edilmesi gerekmektedir.²³

¹⁷ Rossiyskiy Gosudarstvenniy Voenno-İstoriçeskiy Arhiv, (RGVIA) – (Rus Devlet Askerî Tarihi Arşivi), Fond 477, delo 4, Planı v buduşiy kampanii v Aziyatskoy Turtsii, l. 1-2.

¹⁸ Alexander Bitis, *The Russian Army and The Eastern Question, 1821-34* ph.D. The London School of Economics and Political Science 2000, pp. 163-164.

¹⁹ Fonton, *La Russie Dans L'Asie-Mineure ou Campagnes du Marechal Paskevitch en 1828 et 1829 et Tableau du Caucase*, pag.16; William Allen; Paul Muratov, *Bitvi za Kavkaz Istoriya voyn na turetsko-kavkazskom fronte 1828-1921*, Tsentrpoligraf, Moskva 2016, s. 28.

²⁰ General Paskeviç'in Kafkasya başkomutanlığı dönemini anlatan Doktora tezi çalışması Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu tarafından yazılmıştır. Bakınız; Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, *Rusya'nın Kafkasya Siyaseti General Paskeviç'in Başkomutanlığı Dönemi (1827-1831)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.

²¹ Rossiyskiy Gosudarstvenniy Voenno-İstoriçeskiy Arhiv (RGVIA) – (Rus Devlet Askerî Tarihi Arşivi), Fond 477, delo 68, Planı v buduşiy kampanii v Aziyatskoy Turtsii, l. 1.; Chesney, *The Russo-Turkish Campaigns 1828-1829*, s. 172.

²² Chesney, *The Russo-Turkish Campaigns 1828-1829*, s. 172.

²³ Muhtar, *1828-1829 Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi*, s. 56.

Gümrü'nün Askerî Harekât Merkezi Olarak Seçilmesi ve Kars'ın Alınması

Kafkas Cephesi'nde düzenlenecek olan askerî harekât belli başlı hedefler doğrultusunda gerçekleşecekti. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için Gümrü şehrinin askerî harekât merkezi olarak seçilmesi oldukça önemli rol oynayacaktır. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'yla beraber Rus-Kafkas ordularının Asya Türkiye'si üzerine düzenlemiş oldukları askerî harekâtların ana merkezi Gümrü olmuştur. Gümrü'nün askerî harekât merkezi olarak seçilmesinin sebeplerini en iyi şekilde açıklayan Nikolay Nikolayeviç Uşakov'dur.²⁴ Uşakov'a göre savaşın başlamasıyla beraber temel bir sorun ortaya çıkmıştı. Asya Türkiye'si üzerine düzenlenecek olan askerî harekâtın merkezinin neresi olacağı meselesiydi. Bu Kafkas cephesinin en önemli sorunlarından birisiydi.

Rusya 19. yüzyılın başlarında Türkiye ve İran ile yaptığı iki savaşta bölgeyi tanımış ve stratejik ehemmiyete sahip yerleri tespit etmişti. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu yerlerden en önemlisi bölgede kavşak olan ve tam sınırdaki bulunan Gümrü'yü.

Asya Türkiye'si ile Güney Kafkasya sınırı belirgin olarak Karadeniz sahilinden Erivan bölgesine kadar geniş bir alanı kapsamaktaydı. Bu geniş bölgede Asya Türkiye'sine askerî harekât düzenleyebilmek için aşağı yukarı 4 giriş noktası bulunmaktaydı. Guri sınırında bulunan Çehotarskiy, Kartli tarafında yer alan Borcom geçidi, Somheti de yer alan Parmaksız (Tsalka) ve son olarak Şüregel tarafında bulunan Gümrü Kalesi'ydi. Çehotarudan Guri'ye 15.000'den fazla asker ile Rus ordusuna karşı koyabilirdi. Fakat bu bölgeden askerî harekât düzenlemek bir hayli zordu.

Yukarıda bahsettiğimiz 4 harekât noktası, askerî operasyon noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu seçenekler içerisinde en uygun olarak Gümrü seçilmiştir. Çünkü Gümrü, Osmanlı Devleti'nin sınır bölgesi içerisinde yer alan en önemli şehirlerden olan Kars'a düzenlenecek askerî harekât için en yakın ve ideal konumda bulunmaktaydı. Gümrü'nün bu avantajlı konumu sayesinde, düzenlenecek olan operasyonda buradan Kars'a doğru rahatlıkla ilerleme sağlanabilirdi.

²⁴ Nikolay Nikolayeviç Uşakov (1802-1861), Askerî yazar ve Tarihçi, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşına katılmıştır. İki ciltlik *Istoriya voenih deystviy v Aziyatskoy Turtsii v 1828-1829 godah* isimli önemli eseri kaleme almıştır. Aralık 1833'ten itibaren General Paskeviç'in yaveri ve 1853 yılına kadar kançılıyası olmuştur. <http://feb-web.ru/feb/pushkin/chr-abc/chr/chr-4585.htm>
Erişim:07.05.2022, 18:00.

Gümrü'nün seçilmesinde diğer bir sebep ise Tiflis'in güvenliğinin sağlanmak istenmesiydi. Türklerin Tiflis yönünde düzenleyeceği askerî harekâtın tek güzergâhı Gümrü'den geçmekteydi. Gümrü ve çevresinin ele geçirilmesiyle Türk ordusu rahat bir şekilde Tiflis'e ulaşabilirdi. Bu durum Rusya için büyük bir tehlike oluşturmaktaydı.

Askerî hedefleri doğrultusunda Ruslar ilk olarak Kars şehrini almak istiyorlardı. Çünkü bu şehrin alınması Küçük Asya'nın kapılarının açılması manasına geliyordu.²⁵

Gümrü, askerî harekât merkezi seçilmesinden sonra Rus ordularının Güney Kafkasya'daki en önemli askerî merkezlerinden birisi olmuştur. Yapılacak olan askerî operasyonda ana kuvvetler burada tutulmuştur. Aşağıda verilen tablo konunun pekiştirilmesi açısından oldukça önemli olacaktır.

Hoy Culfa (İran'a karşı)	General Pankratiev	6 tabur, 2 Kazak alayı, 16 top
Erivan (Bayezid'e karşı)	General Çavçavadze	6 tabur, 1 Kazak alayı, 10 top
Borjom (Kura Geçiti'ni koruyan)	General Popov	2 tabur, 2 Kazak alayı, 1 top
Kutaisi (Guria'ya karşı harekât için)	General Hesse	8 tabur , 1 Kazak alayı, 14 top
Gümrü (Aleksandropol) vurucu güç	General Paskeviç	15 tabur, 8 süvari bölüğü, 7 kazak alayı, 68 top

Tablo 1. Kafkas Cephesi ve Gümrü'deki Rus Kuvvetlerinin Konuşlanması²⁶

Bu tablo 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda General Paskeviç komutasındaki Rus ordularının savaş öncesi bölgedeki askerî güçlerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. General Paskeviç bölgedeki askerî gücün neredeyse yarısını Gümrü şehrinde toplamıştır. Bu askerî gücün komutasını bizzat kendisi yapmıştır. Bu kuvvetler Asya Türkiye'sine yapılacak olan askerî harekâtın vurucu kuvveti olarak kullanılmak istenmiştir. Bu bilgiler, 1828-1829 Savaşı'nda Gümrü şehrinin Kafkasya cephesinde en önemli askerî harekât merkezi olduğunu göstermektedir. Lojistik olarak savaş için Gümrü'de yüklü miktarda depolama

²⁵ Kars. *Turetskaya krepost, i yiyo v tretiy raz şturmom russkimi voyskami 7 vo noyabırya 1877 goda*, Moskova 1878, s. 16.

²⁶ William Allen; Paul Muratov, *Bitvy za Kavkaz İstoriya voyn na turetsko-kavkazskom fronte 1828-1921*, s. 30.

yapılmıştır. Düzenlenecek askerî harekâta ordunun ihtiyacı buradan karşılanacaktır.²⁷

Türk kaynaklarında bölgedeki Rus askerî kuvvetlerinin mevcudu hakkında şu bilgiler bulunmaktadır. Kars Kalesi'nin alınması için, Gümrü ve civarı lojistik merkez olarak seçilmiştir. Askerî harekât için Tuğgeneral Çavçavadze'nin emrinde 2.500 asker ve 8 top mevcuttur. General Paskeviç'in emrinde Gümrü'de 14.000 asker ve 70 top vardır. Tuğgeneral Popov'un emrinde Gori'de 1.700 asker ve 4 top vardı. Tuğgeneral Hesse'nin emrinde ise Riyon havzasında 5.000 bin asker ve 14 top vardı.²⁸

Savaşın başında Türk ordusunun askerî durumu ise şu şekildedir: Kars Kalesi'nde 11.000 asker ve 150 top vardı. Erzurum'da 15.000 asker ve 28 top vardı. Ahıska'da 4.000 asker mevcuttu, kalenin top adedi belli değildi. Bayezit'te 2.000 asker vardı, kaledeki top miktarı belli değildi. Bu istatistiğe göre Kafkasya Cephesi'ndeki Türk askeri mevcudu 32.000 kişiydi. Ayrıca Ahılkelek, Akçor ve Poti kalelerinde milis kuvvetler bulunmaktaydı.²⁹

19. yüzyılda meydana gelen ilk 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslar ilk defa General Petr Daniloviç Nesvetaev komutasında Kars'ı kuşatmışlardır. Fakat şehri almayı başaramamışlardır. Bu savaşta Kafkasya Cephesi'nde Rusların en öncelikli hedefleri Kars ve Ahıska'yı almaktı. Harekât planları buna göre yapılmıştı. General Paskeviç, askerî harekât planını kendi stratejisine göre düzenlemişti. Bu plana göre ilk olarak Ahıska yerine Kars alınacaktı. Bu Paskeviç'in askerî stratejik taktiği idi. 1826-1828 Rus-İran Savaşı'nda da aynı taktiği uygulamıştı. Güney Kafkasya'nın en önemli şehirlerinden biri olan Erivan'ı almak için Paskeviç ilk olarak Abbasabad'ı almıştı. Şehrin alınmasının stratejik bir hedefi vardı. Abbasabad, Erivan ve Tebriz arasında bulunan stratejik öneme sahip bir yerdi. Burası alınarak Tebriz'den Erivan'a gelecek olan destek kesilecekti ve Erivan kolaylıkla alınacaktı. Bu plan başarıyla uygulandı. Abbasabad'ı alan Paskeviç daha sonra Erivan'ı kuşattı ve kısa sürede burayı aldı. Paskeviç, bu planın benzerini Ahıska Kalesi'ni almak için de uygulayacaktır. Bu amaçla ilk olarak Kars Kalesi'nin alınması planlanmıştır. General Paskeviç Kars'ı alarak tampon bir bölge oluşturacaktı. Bu tampon bölgenin amacı Ahıska ile Erzurum arasındaki bağlantıyı

²⁷ Aleksandr P. Şerbatov, *General-feldmareşal Knyez Paskeviç, evo jizn i diyatelnost*, Tom III, Sklad y V. A Berezovskavo, S-Peterburg 1891, s. 108.

²⁸ Celal Erkin, *1828-1829 Türk-Rus Harbi (Kafkas Cephesi)*, Askeri Matbaa, İstanbul 1940, s. 29.

²⁹ Erkin, *1828-1829 Türk-Rus Harbi (Kafkas Cephesi)*, s. 27.

kesmekti. Bu bağlantı kesilirse Ahıska rahatlıkla alınacaktı. Erzurum şehri, doğuda Osmanlı Devleti'nin en önemli askerî ve idarî merkeziydi.³⁰

Bu dönemde Güney Kafkasya'nın en önemli şehirlerinden biri olan Gümrü, Kars-Tiflis-Erivan üçgeninin tam ortasında bulunmaktaydı. 12 Haziran'da Rusların askerî harekât ordusu Gümrü'de toplandı. Ordunun mevcudu 12.000 kişiydi.³¹ Uşakov eserinde Gümrü'deki Rus ordusuna dair detaylı bilgiler paylaşmıştır.³² Savaşın başlamasından sonra Ruslar için bölgede lojistik yetersizlikler ortaya çıkmıştır. Bu sebepten dolayı General Paskeviç, Tiflis ve Gümrü arasındaki bağlantıyı güçlendirmek için bir ay boyunca 3 tabur ile yol ve köprü inşa ettirmiştir.³³

14 Haziran'da Rus ordusu Arpaçay Nehri'ni geçti. General Paskeviç, Erzurum'dan gelecek herhangi bir yardımı engellemek için Kars'ın güneyine yerleşti. 17 Haziran'da Köse-Mehmed Paşa Erzurum'dan Soğanlı Dağı'na doğru harekât emri verdi. Aynı gün Ruslar, ana Erzurum yolunun karşısında ve kaleden 4 mil ötedeki Kars Çayı civarında mevzi aldı.³⁴

Rus kuvvetleri, 1 Temmuz'da Kars Kalesi'ni keşfettiler. Bu keşif sonunda kaleye batıdan taarruz yapmaya karar verildi. Kars Çayı'nın sol tarafında kaleye hâkim bir araziye siperler kazarak karargâh kuran Türkler, belirli tepeleri boş bıraktılar. Bu durumda 4 Temmuz'da Ruslar, boş kalan tepelerde mevzilendiler. Kuşatma sonucunda Ruslar şehrin dış mahallelerine hâkim oldu. 5 ve 6 Temmuz'da asıl kaleye saldırılar devam etti. Emin Paşa, Rus ordusuna karşı koymasına rağmen onlara karşı pek etkili olmadı.³⁵

Rus birlikleri iç kale dışında bütün şehri ele geçirdiler. Paskeviç “teslim olanlara merhamet, olmayanlara ise ölüm! Buna karar vermek için bir saat yeterlidir” diyerek Paşa'ya Albay Leman ve Lazarev'i aracı gönderdi. Sonuç olarak kaledekiler teslim olmayı kabul ettiler.³⁶ Kars şehrinin alınmasından sonra General Paskeviç artık Erzurum ile Ahıska arasındaki bağlantıyı kesmişti. Yani planını tam olarak uyguluyordu. Hiç zaman kaybetmeden Ahıska'ya yöneldi. 23 Temmuz'da

³⁰ Uşakov, *Istoriya voenh deystviy v Aziyatskoy Tursii v 1828-1829 godah*, s. 184-185.

³¹ Uşakov, 191; Felix Fonton, *La Russie Dans L'Asie-Mineure ou Campagnes du Marechal Paskevitch en 1828 et 1829 et Tableau du Caucase*, p. 166.

³² Uşakov, *Istoriya voenh deystviy v Aziyatskoy Tursii v 1828-1829 godah*, s. 192-193.

³³ Vasiliy Potto, *Osada Karsa v 1828 g.*, İzdateletvo V. A Berezovskavo, Sankt-Peterburg 1900, s. 2.

³⁴ William Allen; Paul Muratov, *Bitvi za Kavkaz Istoriya voyn na turetsko-kavkazskom fronte 1828-1921*, s. 31.

³⁵ Fatma Y. Gök, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya 2008, s. 22.

³⁶ Çaycıoğlu, *Rusya'nın Kafkasya Siyaseti*, s. 148.

Ahılkelek'e ulaştı. 14 top ve 1.000 askerin savunduğu kaleyi kuşatan Paskeviç bir taaruz ile burayı da ele geçirdi. Paskeviç 1 Ağustos'ta Ahıska'ya doğru ilerledi. Tüm bu zorlukların üstesinden gelen Paskeviç, 4 Ağustos akşamı, Köse-Mehmed ve Mustafa Paşa'nın komutası altındaki, 30.000 kişilik kolordunun bulunduğu Ahılkelek'ten 6,5 mil uzakta bir kamp kurdu. 6 Ağustos tarihinde kuşatma başladı. 7 Ağustos'ta, yaklaşık 1.800 kişinin katıldığı birliğe General Pavel Vasilieviç Popov'un birliğe de katıldı.³⁷ 8 Ağustos tarihinde Rus ordusu şehri bombaladı. 9 Ağustos'ta sabahtan akşama kadar devam eden savaşta Ruslar üstünlüğü sağlamayı başardı. 16 Ağustos tarihinde şehir tamamen Ruslar tarafından ele geçirildi. 17 Ağustos'ta General Paskeviç tarafından sunulan barış teklifi kabul edildi ve Köse Mehmed Paşa 4.000 askeriyle beraber Ruslara teslim oldu.³⁸

Bu savaşta Ruslar büyük bir askerî başarı elde ederek Osmanlı Devleti'nin doğudaki en önemli idarî ve askerî merkezlerini ele geçirdiler. Askerî harekâtın başlama noktası ve lojistik merkezi Gümrü şehriydi. Paskeviç'in Gümrü'yü seçmesi bu başarıda önemli rol oynadı. Kars, Ahıska, Bayezit ve Erzurum gibi doğudaki önemli merkezlerin kaybı, Avrupa cephesinde hızlı bir Rus ilerleyişinin olması ve Rus ordularının Edirne'ye kadar gelmesi Osmanlı Devleti'ni zora soktu. Osmanlı Devleti savaş öncesinde askerî olarak yeteri derecede hazırlıklı değildi. Savaş öncesinde Osmanlı Devleti, orduda büyük bir reform yapmış Yeniçeri Ocağını kaldırarak yerine yeni bir ordu teşkil etmişti. Ancak bu tam manasıyla gerçekleşmemişti. Rusların Balkanlarda ilerlemesi ve Edirne'nin işgal edilmesi devlet için büyük bir tehlike oluşturdu. Bu sebeple Osmanlı Devleti bir an önce barış istemiştir. II. Mahmut, Rusya'nın, Prusya Kralı III. Frederick Wilhelm aracılığı ile yapmış olduğu barış teklifini olumlu karşılayarak kabul etmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda Rusya ile 14 Eylül 1829'da Edirne'de barış antlaşması imzalandı. Edirne Antlaşması 16 maddeden oluşmaktaydı. Bu antlaşmaya göre Rusya, Osmanlı Devleti'ne Avrupa cephesinde ele geçirdiği toprakları geri vermiştir. Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki Prut Nehri sınır olarak kalmaya devam etti. Kafkas Cephesi'nde ise Rusya; Kars, Bayezid ve Erzurum'u Osmanlı Devleti'ne geri verdi. Fakat Güney Kafkasya'da stratejik öneme sahip olan Anapa, Poti, Ahıska ve Ahılkelek gibi şehirler Rusya'nın denetimine geçti.³⁹ İran ile yapılan Türkmençay Antlaşması⁴⁰ ve Osmanlı Devleti

³⁷ Luk'yanoviç, *Opisanie Turetskoy voyny 1828 i 1829 godov*, ç. I, s. 72-73.

³⁸ Çaycıoğlu, *Rusya'nın Kafkasya Siyaseti*, s. 156.

³⁹ Armaoğlu, *19 yy. Siyasi Tarihi (1789-1918)*, s. 183. *Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy Imperii, Sobraniye vtoroe*, Sentyabr 2 (Traktat zaklyuçenny v Adrianopol mejdu Rossiyskoyu

ile yapılan Edirne Antlaşması sonrasında Rusya, Güney Kafkasya'ya tamamen hâkim oldu.

1837 tarihinde I. Nikolay'ın şehri ziyaret etmesiyle beraber Gümrü'nün ismi değiştirildi. Şehre İmparator'un eşi olan Alexandra Fedorovna'nın onuruna Aleksandropol ismi verildi.⁴¹ 1850 yılında Güney Kafkasya bölgesinde düzenlenen idarî reformlar sonucunda, 1828 yılında I. Nikolay'ın emri ile kurulan Armyanskaya Oblast⁴² ilga edilerek yerine Erivan merkez olmak üzere Erivan Valiliği kuruldu. Bu valilik bünyesinde yer alan en önemli şehirlerden birisi Aleksandropol oldu.⁴³ Rusya, nitekim Gümrü şehrini Kırım Savaşı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında da askerî harekât merkezi olarak kullandı.

Sonuç

Gümrü şehri, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren Rus ordularının Güney Kafkasya'daki askerî harekât merkezi olma özelliği kazanmıştır. Osmanlı Devleti, bu savaş sonucunda Güney Kafkasya'daki hâkimiyetini kaybetmiştir. Fakat Rusya ile olan mücadelesi devam etmiştir. Rusya, bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmiştir. Bununla beraber elde edilen bu yeni topraklarda idarî, askerî ve ekonomik öneme sahip stratejik merkezler oluşturmuştur. İdarî olarak bölgenin en önemli merkezi Tiflis olmuştur. Rusya, Gümrü şehrini askerî merkez yapmıştır. Osmanlı topraklarına düzenlenen askerî harekâta ana kuvvetler bu şehirde bulunmuştur. Buradan Ruslar tarafından Küçük Asya'nın kilidi olarak tabir edilen Kars şehrine askerî harekâtlar düzenlenmiştir. Hiç şüphesiz sınıra sıfır noktasında yer alan bu noktanın askerî ve lojistik merkez olarak kullanılması 19. yüzyılda Kafkasya Cephesi'nde gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşlarının gidişatına önemli ölçüde tesir etmiştir.

İmperiyeyü I Ottomaskoyu Portoyu), Tom IV, Zakon No:3128, Tipografiya II otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Veliçestva kantselyarii, Sanktpeterburg 1830. s. 622-623.

⁴⁰ *Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy Imperii, Sobraniye vtoroe*, Fevralya 10 (O mire mejdu Rossiyey i Persiyey), Tom III, Zakon No: 1794, Tipografiya II otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Veliçestva kantselyarii, Sanktpeterburg 1830. s. 125-130.

⁴¹ Rossiyskiy Gosudarstvenniy İstoriçeskiy Arhiv (RGİA) – (Rus Devlet Tarih Arşivi), Fond 1286, opis 7, Delo 424, l.1 (Delo o naimenovanii goroda Gümrü Aleksandropolem).

⁴² *Aktı Sobranniye Kavkazskoyu Arheografıçeskoju Komissiyeyu (AKAK) Arhiv Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskogo*, Tom V, Belge No: 437, Tipografiya Upravleniya Namestnika Kavkazskogo, Tiflis 1878, s. 487.

⁴³ *Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy Imperii, Sobraniye vtoroe*, İyunya 9 (O obrazovanii v Zakavkazskom kraye Erivanskoy gubernii), Tom XXIV, Zakon No: 23303, Tipografiya II otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Veliçestva kantselyarii, Sanktpeterburg 1850. s. 311-312.

Harita 1. : 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Kafkas Cephesi⁴⁴

Кавказский театр русско-турецкой войны 1828 – 1829 гг.

⁴⁴ <http://lemur59.ru/node/9790>

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- Rossiyskiy Gosudarstvenniy İstoriçeskiy Arhiv (RGİA) – (Rus Devlet Tarih Arşivi), Fond 1286, opis 7, delo 424. (Delo o naimenovanii goroda Gumru Aleksandropolem).
- Rossiyskiy Gosudarstvenniy Voенno-İstoriçeskiy Arhiv (RGVİA) – (Rus Devlet Askeri Tarihi Arşivi), Fond 477, delo 4.
- Rossiyskiy Gosudarstvenniy Voенno-İstoriçeskiy Arhiv (RGVİA) – (Rus Devlet Askeri Tarihi Arşivi), Fond 477, delo 68. (Planı v buduşiy kampanii v Aziyatskoy Turtsii).

Yayınlanmış Belgeler

- Akti Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoju Komissiyeyu (AKAK) Arhiv Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskogo*, Tom V, Belge No: 437, Tipografiya Upravleniya Namestnika Kavkazskogo, Tiflis 1878.
- Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy Imperii, Sobraniye vtoroe*, Fevralya 10 (O mire mejdu Rossiyey i Persiyey), Tom III, Zakon No: 1794, Tipografiya II otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Veliçestva kantselyarii, Sanktpeterburg 1830.
- Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy Imperii, Sobraniye vtoroe*, Sentyabr 2 (Traktat zaklyuçenny v Adrianopol mejdu Rossiyskoyu İmperiyeyu I Ottomaskoyu Portoyu), Tom IV, Zakon No:3128, Tipografiya II otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Veliçestva kantselyarii, Sanktpeterburg 1830.
- Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy Imperii, Sobraniye vtoroe*, İyunya 9 (O obrazovanii v Zakavkazskom kraye Erivanskoy gubernii), Tom XXIV, Zakon No: 23303, Tipografiya II otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Veliçestva kantselyarii, Sanktpeterburg 1850.

İnceleme ve Araştırma Eserler

- Allen, William; Paul Muratov, *Bitvy za Kavkaz İstoriya voyn na turetsko-kavkazskom fronte 1828-1921*, Tsentrpoligraf, Moskova 2016.
- Armaoğlu, Fahir, *19.yy. Siyasi Tarihi (1789-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Bitis, Alexander, *The Russian Army and The Eastern Question. 1821-34*, ph. D.-The London School of Economics and Political Science, 2000.
- Chesney, Francis, R., *The Russo-Turkish Campaigns 1828-1829*, London 1854.

- Çaycıoğlu, Serdar Oğuzhan, *Rusya'nın Kafkasya Siyaseti General Paskeviç'in Başkomutanlığı Dönemi (1827-1831)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.
- Erkin, Celal, *1828-1829 Türk-Rus Harbi (Kafkas Cephesi)*, Askerî Matbaa, İstanbul 1940.
- Fonton, Felix, *La Russie Dans L'Asie-Mineure ou Campagnes du Marechal Paskevitch en 1828 et 1829 et Tableau du Caucase*, Paris 1840.
- Gök, Fatma Y., *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya 2008.
- İbragimbeyli, Hacı M., *Rossiya i Azerbaydzhan pervoy treti XIX veka (Iz voyenno-politeskoy istorii)*, Nauka, Moskova 1969.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Kars. *Turetskaya krepost, i yiyo v tretiy raz şıurmom russkim voyskami 7 vo noyabırıya 1877 goda*, Moskova 1878.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Luk'yanoviç, Nikolay A., *Opisanie Turetskoy voynı 1828 i 1829 godov*, ç.2, Tipografiya Eduarda Pratsa, SPB 1844.
- Mazour, Anatole G., *The First Russian Revolution 1825 The Decembrist Movement*, Stanford University Press, University of California Press, California 1937.
- Mikhailovski-Danilevski, Aleksandr İ., *Opisaniye Turetskoy voynı v tsarstvovaniye imperatora Aleksandra, s 1806 do 1812 goda, po vysoçayşemu poveleniyu soçinennoye general-leytenantom i çlenom Voyennogo soveta Mikhaylovskim-Danilevskim*, ç. I, Tipografiya Ştaba Otde'novo Korpua Vnutrenney Straji, Sanktpeterburg 1843.
- Muttalimov, Dadaş, *Azerbaycan Hanlıkları ve Gülistan-Türkmençay Antlaşması*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2014.
- Potto, Vasiliy, *Kavkazskaya Voyna v otdelnix oçerkah, epizodah, legendah i biografiyah, Turetskaya voyna 1828-1829*, Tom I, Tipografiya E. Evdokimova, S-Peterburg 1889.
- Potto, Vasiliy, *Osada Karsa v 1828 g.*, İzdatelectvo V. A Berezovskavo, Sankt-Peterburg 1900.
- Schiemann, Theodor, *Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I.*, Band I-III, Druck Und Verlag Von Georg Reimer, Berlin 1904.

Şerbatov, Aleksandr P., *General- feldmareşal Knyez Paskeviç, evo jizn i diyatelnost*, Tom. III, Sklad y V. A Berezovskavo, S-Peterburg 1891.

Şirokorad, Aleksandr B., *Russko-Turetskie voynı 1676-1918 gg.*, Harverst, Moskova 2000.

Teymurova, Günel, “1806-1812 Osmanlı-Rusya savaşı ve Azerbaycan”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, cilt II, Sayı: 2, Ocak 2016, s. 45-59.

Uşakov, Nikolay İ., *Istoriya voenih deystviy v Aziyatskoy Turtsii v 1828-1829 godah*, Eduarda Pratsa, Sanktpeterburg 1836.

<http://lemur59.ru/node/9790> Erişim: 08.05.2022, 15:50.

<http://feb-web.ru/feb/pushkin/chr-abc/chr/chr-4585.htm> Erişim: 07.05.2022, 18:00.

